RAQAMLI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA TALABALARNING INGLIZ TILIDA OG'ZAKI MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Raximova Shoxsanam Nosirjon qizi
Namangan viloyati, Namangan shahar, 46- maktab o'qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23139719

Annotatsiya. Tezisda raqamli ta'lim muhitida talabalarning ingliz tilida og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy metodik yo'nalishlari yoritiladi. Asosiy e'tibor raqamli hikoyalash, videokonferensiya orqali autentik muloqot, onlayn taqdimot, tengdoshlar teskari aloqasi va raqamli refleksiya imkoniyatlariga qaratilgan. Xorijiy tadqiqotlar tahlili asosida talabaning nutqiy faolligi, ravonligi, muloqotga kirishish qobiliyati va o'z nutqini mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini bir vaqtda rivojlantiruvchi metodik tizim taklif etilgan. Raqamli vositalardan foydalanishning samarasi ularning soni bilan emas, balki muloqotning haqiqiyligi, vazifaning mazmunliligi va teskari aloqaning sifati bilan belgilanishi asoslangan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim muhiti, ingliz tili, og'zaki nutq, raqamli hikoyalash, videomuloqot, onlayn taqdimot, tengdoshlar teskari aloqasi, kommunikativ kompetensiya, refleksiya.

Kirish

Raqamli transformatsiya oliy ta'limda nafaqat o'quv materiallarini yetkazish shaklini, balki talaba va o'qituvchi o'rtasidagi muloqotning tuzilishini ham o'zgartirmoqda. Ingliz tilini o'qitishda bu jarayon ayniqsa og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish uchun yangi pedagogik imkoniyatlarni yuzaga keltiradi. An'anaviy auditoriyada gapirish mashqlari ko'pincha vaqt, guruh hajmi va barcha talabaga teng imkoniyat yaratish muammosi bilan cheklanadi. Raqamli muhit esa talabaning ingliz tilida gapirish faoliyatini dars chegarasidan tashqariga olib chiqib, qayta yozish, qayta tinglash, boshqa talabalar bilan masofadan turib muloqot qilish va o'z nutqiy faoliyatini bosqichma-bosqich takomillashtirish imkonini beradi.

Og'zaki nutq kompetensiyasi tilning alohida unsurlarini bilish yig'indisi emas. U talabaning fikrni tez va tushunarli ifodalashi, suhbatdoshga mos javob qaytarishi, muloqotni davom ettirishi, mazmuniy bog'liqlikni saqlashi, talaffuz va intonatsiyadan samarali foydalanishi hamda o'z fikrini vaziyatga mos tarzda tashkil eta olishini talab qiladi. Shu sababli raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish ham grammatik mashq yoki tayyor matnni o'qish bilan chegaralanmasdan, talabaning haqiqiy kommunikativ harakatini tashkil etishga xizmat qilishi lozim.

So'nggi xorijiy tadqiqotlarda raqamli muloqotning turli shakllari, xususan, raqamli hikoyalash, xalqaro videomuloqot, onlayn taqdimot, hamkorlikdagi topshiriqlar va tengdoshlar teskari aloqasining og'zaki nutqqa ta'siri keng o'rganilmoqda. Bai va Xian tomonidan 89 nafar ingliz tili o'rganuvchisi ishtirokida o'tkazilgan tajribada raqamli hikoyalash og'zaki nutqning umumiy ko'rsatkichi bilan bir qatorda ravonlik, lug'at, aniqlik va talaffuz kabi tarkibiy jihatlarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgani aniqlangan [1]. Bu natija raqamli muhitda talaba tayyor axborotni iste'mol qiluvchi emas, balki o'z nutqiy mahsulotini yaratuvchi faol subyekt bo'lishi kerakligini ko'rsatadi.

Shundan kelib chiqib, mazkur tezisning maqsadi raqamli ta'lim muhitida talabalarning ingliz tilida og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy xorijiy yondashuvlarni

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tizimlashtirish hamda ularning didaktik imkoniyatlarini birlashtiruvchi metodik modelni asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, ilmiy natijalarni umumlashtirish, tizimlashtirish va pedagogik modellashtirish usullaridan foydalanildi. 2024-yilda chop etilgan raqamli hikoyalash, videokonferensiya orqali autentik muloqot, onlayn taqdimot, tengdoshlar teskari aloqasi va hamkorlikdagi raqamli ta'limga bag'ishlangan tadqiqotlar asosiy manba sifatida tanlandi [1–6]. Manbalarni tanlashda uchta mezon hisobga olindi: oliy ta'lim yoki katta yoshdagi til o'rganuvchilariga oid bo'lishi, og'zaki yoki kommunikativ ko'nikmalarni bevosita o'rganishi hamda raqamli vositaning aniq pedagogik vazifasini ko'rsatib berishi.

Metodik tahlilda og'zaki nutqning natijaviy ko'rsatkichlari sifatida nutq ravonligi, talaffuzning tushunarliligi, lug'at va grammatik vositalardan vaziyatga mos foydalanish, fikrlarning mantiqiy bog'lanishi, suhbatga kirishish va uni davom ettirish, tinglovchi bilan o'zaro ta'sir hamda talabaning o'z nutqini tahlil qila olish qobiliyati ajratildi. Bunday yondashuv raqamli vositaning texnik funksiyasidan ko'ra, u qaysi nutqiy faoliyatni shakllantirayotganini baholash imkonini beradi.

Asosiy natijalar va muhokama

Xorijiy tajriba tahlili raqamli ta'lim muhitida og'zaki nutqni rivojlantirishning birinchi istiqbolli yo'nalishi sifatida raqamli hikoyalashni ko'rsatadi. Mazkur yondashuvda talaba mavzu tanlaydi, hikoya yoki muammoli vaziyat mazmunini rejalashtiradi, zarur til birliklarini saralaydi, ovozini yozadi, tasvir va boshqa raqamli unsurlar bilan birlashtiradi hamda yakuniy nutqiy mahsulotni taqdim etadi. Shu jarayonning o'zi bir necha marotaba mashq qilishni talab qiladi. Natijada talaba odatdagi "bir marta gapirish va baho olish" holatidan farqli ravishda o'z nutqini takroran rejalashtirish, tinglash va qayta ishlash imkoniga ega bo'ladi.

Bai va Xian tadqiqotida raqamli hikoyalashdan foydalanilgan guruhda og'zaki nutq ko'rsatkichlarining sezilarli yaxshilanishi bilan birga o'zini boshqarib o'rganish imkoniyatlari ham kuchaygan [1]. Mardhiah va hammualliflar esa Indoneziya universitetining birinchi bosqich talabalarida mahalliy hikoyalarni raqamli shaklda taqdim etish jarayoni talabalarning gapirishga qiziqishi va nutqiy faolligini oshirishini ko'rsatadi [6]. Ushbu tajribalar raqamli hikoyalashning muhim metodik jihatini ochib beradi: talaba mavzuni shaxsan mazmunli deb qabul qilganida, uning gapirishga bo'lgan ichki ehtiyoji kuchayadi. Demak, raqamli hikoya mavzusi faqat til darsiga mos emas, balki talabaning shaxsiy, kasbiy yoki ijtimoiy tajribasi bilan bog'lanishi maqsadga muvofiq.

Raqamli muhitda og'zaki nutqni rivojlantirishning ikkinchi yo'nalishi autentik videomuloqotdir. Tran va hammualliflar Vyetnamdagi ingliz tili o'rganuvchilarini boshqa mamlakatlardagi ko'ngilli ingliz tilida so'zlashuvchilar bilan haftalik videokonferensiyalar orqali bog'lagan onlayn suhbat loyihasini tahlil qilgan [2]. Loyiha ishtirokchilariga real suhbat sharoitida savol berish, tushunmagan joyini aniqlashtirish, mavzuni davom ettirish, spontan javob qaytarish va turli madaniy tajribalarni muhokama qilish imkonini yaratgan. Tadqiqotda bunday muloqot talabalarning gapirish va tinglash ko'nikmalari, motivatsiyasi hamda ingliz tilidan foydalanishga bo'lgan ishonchini qo'llab-quvvatlagani qayd etilgan [2].

Bu tajribaning metodik ahamiyati shundaki, og'zaki nutqni rivojlantirish uchun barcha raqamli muloqot bir xil qiymatga ega emas. Masalan, talabaning oldindan yozib olingan matnni kamera qarshisida o'qishi tashqi jihatdan raqamli faoliyat bo'lsa-da, u spontan muloqot talab qilmaydi. Autentik videomuloqot esa oldindan to'liq bashorat qilib bo'lmaydigan savol va javoblarni yuzaga keltiradi. Shu

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

sababli talaba nafaqat til birliklarini eslaydi, balki muloqot strategiyalarini ham qo‘llaydi: vaqt yutish, aniqlashtirish, boshqa so‘z bilan izohlash, suhbatdosh fikriga munosabat bildirish va navbatni boshqarish.

Uchinchi yo‘nalish onlayn taqdimot faoliyatidir. Og‘zaki nutqni faqat kundalik suhbat darajasida rivojlantirish oliy ta’lim talabasi uchun yetarli emas. Talaba akademik va kasbiy sharoitda ma’lumotni tizimli bayon qilish, dalillarni ketma-ket taqdim etish, vizual materiallardan foydalanish va tinglovchi savollariga javob berish ko‘nikmalarini ham egallashi kerak. Apridayani, Kamaruddin va Sukkaew tomonidan Tailand universitetida o‘tkazilgan tadqiqot onlayn inglizcha taqdimotning o‘ziga xos qiyinchiliklarini aniqlagan [4]. Talabalar noverbal muloqotning cheklanishi, xavotir, auditoriya faolligini saqlash va kutilmagan savollarga javob berishni asosiy muammolar sifatida ko‘rsatganlar.

Ushbu natijalar raqamli taqdimotlarni shunchaki “slayd ko‘rsatish” vazifasi sifatida tashkil etish yetarli emasligini ko‘rsatadi. Metodik jihatdan talaba bilan to‘rtta yo‘nalishda ishlash zarur: mazmunni mantiqiy tuzish, og‘zaki ifodalash, ekrandagi noverbal xatti-harakatlarni boshqarish va savol-javob qismida spontan muloqot olib borish. Masalan, talaba dastlab uch daqiqalik qisqa taqdimot tayyorlaydi, ikkinchi bosqichda guruhdoshlari savol beradi, uchinchi bosqichda taqdimot yozuvi tahlil qilinadi va yakuniy variant qayta taqdim etiladi. Bunday takroriy sikl nutq sifatini bir martalik baholashga qaraganda chuqurroq rivojlantirish imkonini beradi.

To‘rtinchi muhim yo‘nalish tengdoshlar teskari aloqasidan foydalanishdir. Raqamli muhit talabalarning bir-birining og‘zaki chiqishlarini qayta ko‘rishi, mezon asosida baholashi va aniq tavsiyalar berishini osonlashtiradi. Gorham, Majumdar va Ogata 320 nafar universitet talabasi ishtirokidagi tadqiqotda kommunikativ ingliz tili kursida tengdoshlar teskari aloqasi hamda o‘quv faoliyatini raqamli kuzatish vositalarining kommunikativ natijalarga ta’sirini o‘rgangan [3]. Tadqiqot natijalari tizimli tashkil etilgan teskari aloqa faoliyati talabalarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlashini ko‘rsatgan.

Ammo tengdoshlar bahosi avtomatik ravishda sifatli teskari aloqa degani emas. Agar talabaga mezon berilmasa, u “yaxshi gapirdingiz” yoki “ko‘proq mashq qiling” kabi umumiy mulohaza bilan cheklanadi. Shu sababli raqamli muhitda teskari aloqani uch bosqichda tashkil etish maqsadga muvofiq: birinchidan, baholash mezonlari oldindan tushuntiriladi; ikkinchidan, talaba aniq dalil bilan fikr bildiradi; uchinchidan, tavsiya keyingi nutqiy mahsulotda amalda qo‘llanadi. Masalan, “talaffuz sust” degan umumiy baho o‘rniga “asosiy atamalarda urg‘uni aniqroq ayting va ikkinchi qismda gapirish tezligini pasaytiring” kabi tavsiya o‘quvchi uchun ko‘proq amaliy qiymatga ega.

Raqamli hamkorlikning umumiy samaradorligi 2024-yilda chop etilgan tizimli sharhda ham tasdiqlanadi. Xu Yingxin va hammualliflar 2013–2024-yillarda e’lon qilingan 37 ta tadqiqotni umumlashtirib, hamkorlikdagi onlayn muhitlar til o‘rganishda interfaol faoliyat, teskari aloqa va individuallashtirish imkonini kuchaytirishini aniqlagan [5]. Shu bilan birga internet sifati, texnik resurslar, raqamli savodxonlik va chalg‘ituvchi omillar asosiy cheklovlar qatorida ko‘rsatilgan [5]. Bu xulosa raqamli ta’lim metodikasida texnologik optimizmga berilmaslik zarurligini anglatadi: sifatli pedagogik vazifa bo‘lmasa, kuchli platformaning o‘zi nutqiy natijani ta’minlamaydi.

Yuqoridagi tahlillar asosida raqamli ta’lim muhitida og‘zaki nutqni rivojlantirishning “yaratish – muloqot – taqdim etish – teskari aloqa – qayta yaratish” siklini taklif etish mumkin. Birinchi bosqichda talaba raqamli hikoya, muammoli vaziyat yoki qisqa nutqiy mahsulot yaratadi. Bu bosqichda mazmunni rejalashtirish va kerakli til vositalarini tanlash amalga oshiriladi. Ikkinchi bosqichda yaratilgan mazmun juftlik, kichik guruh yoki tashqi suhbatdosh bilan videomuloqot orqali muhokama qilinadi. Bunda spontan savol-javob va mazmunni aniqlashtirishga alohida e’tibor beriladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Uchinchi bosqichda talaba o‘z fikrini tartibli va dalillangan shaklda onlayn yoki auditoriya taqdimoti orqali namoyon etadi. To‘rtinchi bosqichda o‘qituvchi va guruhdoshlardan mezonli teskari aloqa olinadi. Beshinchi bosqichda esa talaba o‘zining birinchi va keyingi nutqiy mahsulotlarini qiyoslab, talaffuz, ravonlik, mazmuniy izchillik va auditoriya bilan muloqot qilish bo‘yicha o‘zgarishlarni aniqlaydi. Shu orqali refleksiya yakuniy bahodan keyingi qo‘shimcha jarayon emas, balki metodikaning majburiy tarkibiy qismiga aylanadi.

Baholash mezonlari raqamli faoliyatning turiga mos bo‘lishi kerak. Raqamli hikoyalashda mazmuniy izchillik, ravonlik, talaffuz va ifodalilik muhim bo‘lsa, videomuloqotda suhbatni davom ettirish, aniqlashtirish, navbatni boshqarish va spontan javob asosiy o‘rin tutadi. Onlayn taqdimotda esa nutqning tuzilishi, asosiy g‘oyaning aniqligi, auditoriya bilan aloqani saqlash, vizual vositalardan o‘rinli foydalanish va savol-javobdagi harakat baholanishi lozim. Bu differensial yondashuv “og‘zaki nutq”ni yagona umumiy ball bilan cheklab qo‘ymasdan, uning funksional turlarini aniqlashtiradi.

O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalari sharoitida mazkur yondashuvni joriy etishda murakkab yoki qimmat platformalarga bog‘lanib qolish shart emas. Asosiy e’tibor talabaning nutqiy faoliyatini ko‘paytiradigan va qayta ishlash imkonini beradigan vositalarga qaratilishi kerak. Masalan, odatiy videokonferensiya vositalari, ta’lim platformasidagi video topshiriqlar, elektron portfolio va oddiy ovoz yozish funksiyalari ham to‘g‘ri metodik loyihalangan vazifa bilan birgalikda yetarli pedagogik qiymatga ega bo‘lishi mumkin. Muhimi, har bir raqamli topshiriq “talaba qanday yangi kommunikativ harakatni bajaradi?” degan savolga aniq javob berishi kerak.

Shu nuqtai nazardan, raqamli ta’lim muhitida o‘qituvchining vazifasi texnologiyani ko‘rsatish emas, balki nutqiy vaziyatni loyihalashdan iborat bo‘ladi. O‘qituvchi mazmunli mavzuni tanlaydi, muloqot rollarini belgilaydi, tayanch vositalarni beradi, baholash mezonlarini tushuntiradi va teskari aloqa siklini boshqaradi. Talaba esa tayyor mashqni bajaruvchi emas, nutqiy mahsulot yaratuvchi, boshqa talabalar bilan hamkorlik qiluvchi, baholovchi va o‘z faoliyatini tahlil qiluvchi subyektga aylanadi. Mazkur rol almashinuvi raqamli ta’limning eng muhim pedagogik natijalaridan biridir.

Xulosa

Xorijiy tadqiqotlarning qiyosiy tahlili raqamli ta’lim muhiti talabalarning ingliz tilida og‘zaki nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratishini ko‘rsatadi. Biroq samaradorlik raqamli vositaning mavjudligiga emas, undan qanday kommunikativ faoliyatni tashkil etish uchun foydalanilayotganiga bog‘liq. Raqamli hikoyalash mazmunni rejalashtirish va qayta gapirishni, autentik videomuloqot spontan suhbatni, onlayn taqdimot tizimli va ommaviy nutqni, tengdoshlar teskari aloqasi esa nutqiy refleksiya va o‘z-o‘zini tuzatishni rivojlantirishga xizmat qiladi [1–4].

Taklif etilgan “yaratish – muloqot – taqdim etish – teskari aloqa – qayta yaratish” metodik sikli raqamli faoliyatlarni yagona pedagogik tizimga birlashtirish imkonini beradi. Ushbu yondashuvda talaba bir martalik javob berish bilan cheklanmaydi, balki o‘z nutqiy mahsulotini yaratadi, uni real muloqotda sinab ko‘radi, teskari aloqa oladi va yangi variantini ishlab chiqadi. Natijada og‘zaki nutqni rivojlantirish jarayoni uzluksiz, kuzatiladigan va refleksiv xarakter kasb etadi.

Shu bois oliy ta’limda ingliz tilini o‘qitish metodikasini takomillashtirishda raqamli vositalarni ko‘paytirishdan ko‘ra, ularni autentik muloqot, hamkorlikdagi o‘rganish va mezonli teskari aloqa bilan integratsiyalash ustuvor ahamiyatga ega. Bunday tashkil etilgan raqamli muhit talabalarning ravonligi, muloqotga tayyorligi, taqdimot qobiliyati va o‘z nutqini mustaqil boshqarish ko‘nikmalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bai Y., Xian H. Exploring the interplay of digital storytelling, L2 speaking skills, self-regulation, and anxiety in an IELTS preparation course // Humanities and Social Sciences Communications. 2024. Vol. 11. Article 1584. DOI: 10.1057/s41599-024-04109-8.
2. Tran N., Hoang D.T.N., Gillespie R., Yen T.T.H., Phung H. Enhancing EFL learners' speaking and listening skills through authentic online conversations with video conferencing tools // Innovation in Language Learning and Teaching. 2024. DOI: 10.1080/17501229.2024.2334809.
3. Gorham T., Majumdar R., Ogata H. Learning analytics of peer feedback on communicative skills in an EFL course across different learning modalities // Studies in Educational Evaluation. 2024. Vol. 81. Article 101352. DOI: 10.1016/j.stueduc.2024.101352.
4. Apridayani A., Kamaruddin A., Sukkaew N. Challenges and Issues in English Presentation Through Synchronous Online Conference Platforms in Higher Education // Human Behavior and Emerging Technologies. 2024. Article 9468486. DOI: 10.1155/2024/9468486.
5. Yingxin X., Singh C.K.S., Singh S.K.J.C., Bailey R.P., Arivayagan K., Bamiro N.B. The Digital Classroom: Systematic Review of Use of English as a Foreign Language (EFL) in Teaching in Collaborative Online Settings // International Journal of Learning, Teaching and Educational Research. 2024. Vol. 23, No. 10. DOI: 10.26803/ijlter.23.10.1.
6. Mardhiah A., Kamaliah N., Helmiyadi H., Lathifatuddini L. Enhancing Indonesian EFL Learners' Speaking Skills through Digital Storytelling based on Local Folktales // SAGA: Journal of English Language Teaching and Applied Linguistics. 2024. Vol. 5, No. 2. P. 81–93. DOI: 10.21460/saga.2024.52.190.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.